

RAZPRAVE

POMEN IN PERSPEKTIVE KMETIJSTVA ZNOTRAJ LJUBLJANSKEGA AVTOCESTNEGA OBROČA

AVTOR

Drago Kladnik

Naziv: mag., profesor geografije in zgodovine

Naslov: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: drago.kladnik@zrc-sazu.si

Telefon: 01 200 27 31

Faks: 01 200 27 34

UDK: 911.3:63(497.4 Ljubljana)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Pomen in perspektive kmetijstva znotraj ljubljanskega avtocestnega obroča

V Ljubljani je kmetijska dejavnost gospodarsko in socialno že dolgo potisnjena v ozadje, kar pa ne velja za njene prostorske učinke, saj z obdelovanjem zemljišč tudi kmetovalci skrbijo za urejen videz. Kljub ugodnim možnostim prodaje pridelkov večina še aktivnih kmetij vse bolj životari, čeprav jim ne gre oporekati trdoživosti. Nekatere so že povsem vključene v betonsko zmes stanovanjskih, poslovnih, proizvodnih in drugih mestnih predelov, za večino drugih se takšna usoda lahko predvidi ob doslednem udejanjanju prostorskega plana Mestne občine Ljubljana. Z vidika potencialnega onesnaževalca okolja je izpostavljeno tudi vrtičkarstvo, opozarjamo pa še na neraziskano problematiko zasebnih vrtov pri individualnih in vrstnih hišah.

KLJUČNE BESEDE

Slovenija, Ljubljana, agrarna geografija, urbana geografija, ruralno-urbani kontinuum

ABSTRACT

The significance and prospects of farms within Ljubljana's ring road

Economically and socially, agricultural activity in Ljubljana has long been pushed into the background, which, however, does not apply to its spatial impact since by working the land the farmers too (together with other factors) contribute to the city's attractive appearance. In spite of favourable possibilities for selling their produce, the majority of active farms are increasingly stagnating, although this has not stopped their efforts to survive. Some are already completely surrounded by concrete between residential, commercial, industrial, and other urban areas, and the same fate can be foreseen for the majority of the rest with the eventual realization of the urban plans of the City municipality of Ljubljana. From the viewpoint of the potential further despoiling of the environment, Ljubljana's garden allotment areas are also under threat, and we draw attention to the unresearched issue of private gardens of individual and row houses.

KEYWORDS

Slovenia, Ljubljana, rural geography, urban geography, rural-urban continuum

Uredništvo je prispevek prejelo 19. decembra 2002.

1 Uvod

Ljubljana se je kot hitro razvijajoče srednjeevropsko mesto v dobi industrializacije prostorsko močno razširila. Nekdanje vasi na obrobju srednjeveškega mesta so sčasoma postale morfološko samosvoji otoki znotraj sodobnejših mestnih predelov, na zdajšnjem mestnem obrobju, na območju tako imenovanega ruralno-urbanega kontinuuma, pa mesto še vedno »golta« nekoč samostojna vaška naselja, katerih prebivalstvo vsaj deloma še kmetuje in je hkrati razmeroma pomemben dejavnik oskrbe mestnega prebivalstva.

Na eni strani se ruralne prvine pojavljajo znotraj povsem mestnega, na drugi strani pa se kmetijstvo prepleta z rastočimi okviri mestnega. Ob tem se spletajo specifična, največkrat medsebojno neskladna razmerja. Prepletanja interesov se nakazujejo tudi med kmetijstvom ter različnimi funkcijami (bivanja, delo), dejavnostmi (rekreacija, promet) in nenazadnje s težnjami po zagotavljanju kakovostnega, čim manj onesnaženega okolja. Pri tem je glede na splošni pomen povsem v ospredju varovanje kakovostnih virov pitne vode na območjih podtalnice, ki se praviloma prekrivajo z območji največje intenzivnosti kmetovanja. Kmetijstvo je udeleženo tudi pri obremenjevanju okolja znotraj gosto pozidanih območij.

Za nekatere kmetovalce je kmetijstvo še vedno eksistenčno pomembno, za druge je samo dodatni vir dohodkov za preživljanje, pomembna rekreacijska poživitev ali prevladujoč način preživljanja prostega časa. Pri slednjem so se kot posebna, zelo številna kategorija uporabnikov kmetijskega prostora s samosvojimi navadami uveljavili vrtičkarji. Spregledati ne velja niti zasebnih vrtov in zelenic ob individualnih in vrstnih hišah, ki se zaradi pomanjkljivega znanja njihovih skrbnikov nakazujejo kot doslej neupoštevani vir obremenjevanja okolja.

Kmetijstvo v neposredni soseščini velikih mest je zaradi različnih omejitvenih dejavnikov veliko bolj izpostavljeno in ranljivo kot kmetijstvo na prevladujoče ali izključno podeželskih območjih. Zato je zanj značilna večja prilagodljivost. S pospešenim zaposlovanjem mladih zunaj kmetijstva se povečujejo neskladja znotraj agrarne strukture (naraščanje deleža mešanih in dopolnilnih kmetij, deprofesionalizacija kmetijstva). Zaradi ugodnega položaja in bližine mesta so večje možnosti za dodatni zaslužek (na kmetiji ali zunaj nje), kar kmetijam posredno zagotavlja višjo življenjsko raven in obenem drugačen, manj strogo podeželski način življenja. S tržnega vidika je položaj kmetijstva specifičen (Cunder 2000).

Dozdajšnje preučitve razkrivajo, da je bila doslej obravnava ljubljanskega kmetijstva, če izvzamemo problematiko vrtičkarstva in deloma problematiko intenzivnega pridelovanja v rastlinjakih, osredotočena predvsem na mestno obrobje.

2 Metode dela

V skladu z Zakonom o Popisu kmetijskih gospodarstev v Republiki Sloveniji 2000 je bil leta 2000 izveden samostojen popis kmetijskih gospodarstev. Zajel je vse družinske kmetije ter kmetijska podjetja, družbe in zadruge. Popisane so bile vse evropsko primerljive kmetije (EPK) oziroma tista kmečka gospodarstva, ki imajo:

- najmanj 1 ha kmetijskih zemljišč v uporabi, pa tudi tista, ki imajo:
- najmanj 10 a kmetijskih zemljišč in 90 a gozda ali
- najmanj 50 a njiv in vrtov ali
- najmanj 5 a intenzivnih vinogradov ali
- najmanj 30 a vseh vinogradov ali
- najmanj 10 a intenzivnih sadovnjakov ali
- najmanj 30 a vseh sadovnjakov ali
- najmanj 30 a vinogradov in sadovnjakov ali
- 1 ali več glav velike živine (GVŽ).

Ker smo sklepali, da se nekateri vidiki kmetovanja znotraj avtocestnega obroča in zunaj njega razlikujejo, smo se odločili za primerjavo stanj na območjih znotraj obroča in v zračni razdalji do 3 km od avtoceste. V obeh primerih se podatki nanašajo na sedež kmetije, medtem ko so kmetijska zemljišča obeh primerjalnih skupin vsaj do določene mere medsebojno pomešana. Zaradi varovanja osebnih podatkov smo lahko pridobili le agregirane podatke, zato so številčne vrednosti obeh primerjalnih območij navedene kot celota.

Dodatne informacije smo pridobili z vzorčnim anketiranjem kmetovalcev. Anketa je bila izvedena spomladi 2002. Izpolnjenih je bilo 40 vprašalnikov; ocenjujemo, da smo zajeli dobro tretjino proizvodno pomembnejših obratov znotraj avtocestnega obroča.

3 Izbor preučevanega območja in njegove značilnosti

Območje podrobneje raziskave je omejeno na 55,57 km² velik mestni pas znotraj avtocestnega obroča, ki je notranje pester tako z vidika naravnih kot družbenogospodarskih značilnosti. Avtocestni obroč je fizična ovira za dostop kmetovalcev na njihova zemljišča, precej kmetij v njegovi bližini pa je z odkupom zemljišč za potrebe njegove izgradnje izgubilo del eksistenčne osnove.

Naravne razmere znotraj avtocestnega obroča so za kmetijstvo razmeroma ugodne, niso pa povsod enake. Naravnopokrajinsko gre za dve raznoliki ravninski območji, ki ju razdvaja pas nizkega nekarbonatnega gričevja:

- prodnato območje Ljubljanskega polja na severu, kjer je mogoče pridelovati vse pomembnejše njivske posevke in vrtnine; združba evtričnih rjavih prsti na prodnato peščenem nanosu Save je ena od najbolj rodovitnih pri nas;
- močvirno območje Barja na jugu s svojskimi pridelovalnimi in okoljskimi potezami, kjer so oglejane prsti primerne predvsem za travnike in deloma za pridelovanje koruze, ter nekatere druge poljščine in vrtnine, zlasti krompir in kapusnice; razmere omejujejo uporabo kmetijskih strojev in intenzivnost pridelave.

Severni krak avtocestnega obroča je južna meja 2. vodovarstvenega pasu vodovarstvenega območja na Ljubljanskem polju s strogim režimom varovanja podtalnice, kar za kmetijska zemljišča onstran obroča pomeni poseben pridelovalni režim. V mestnih razvojnih vizijah pomeni območje znotraj obroča predel z zavestnim podpiranjem nekmetijskih dejavnosti, pas zunaj obroča pa ima poudarjeno varovalno vlogo tudi z vidika kmetijstva, ki je lahko ob primerni pridelovalni usmerjenosti, ustrezni tehnologiji in zmerni intenzivnosti eden od najboljših varovalcev ogroženih naravnih virov.

Po podatkih popisa prebivalstva je bilo leta 1991 na območju Mestne občine Ljubljana 1343 EPK (njihova povprečna velikost je bila 4 ha), po popisu kmetijstva leta 2000 pa je bilo takšnih še 924 kmečkih gospodarstev (povprečna velikost kmetije se je povečala na 6,4 ha). Na območju znotraj avtocestnega obroča je bilo 232 EPK. Mnogi lastniki kmetij so prijavljeni v stanovanjskih blokih in individualnih hišah brez kmetijskih gospodarstev, posest pa imajo zunaj avtocestnega obroča ali celo zunaj Ljubljane.

4 Problematika zasebnega kmetijstva

S podrobno digitalizacijo je bilo na območju znotraj avtocestnega obroča evidentiranih 743,79 ha obdelovalnih zemljišč (slika 4), kar predstavlja komaj 13,4 % od njegove celotne površine. Večji sklenjeni kompleksi obdelovalnih zemljišč so na območjih Studenca, Fužin, Bizovika in Hrušice, Rudnika, Ilovice, Izanske ceste, Kozarij, Vrhovcev in Brda ter med Žalami in avtocesto na območju Tomačevega. Vsa zemljišča znotraj avtocestnega obroča ima le slaba četrtnina anketiranih kmetij s sedežem znotraj obroča, druge imajo velik del zemljišč tudi zunaj njega, saj bi imele sicer, upoštevaje razmerje med njihovim skupnim zemljiškim fondom in celotno površino območja znotraj obroča, v uporabi kar 33,2 %

tamkajšnjih zemljišč. Celotna populacija anketiranih kmetij ima znotraj obroča 58,1 % razpoložljivih zemljišč. Tri kmetije imajo zunaj obroča vsa zemljišča. Upoštevati je potrebno tudi, da del kmetijskih zemljišč znotraj obroča uporabljajo kmetije s sedežem zunaj njega. Povprečna anketirana kmetija ima v lasti 2,41 ha njiv (1,60 ha znotraj obroča), 3,34 ha travnikov (1,65 ha) in 4,66 ha gozda (2,80 ha).

Po podatkih Popisa kmetijskih gospodarstev imajo kmetije znotraj avtocestnega obroča, upoštevaje le rodovitna zemljišča, v lasti 39,4 % travnikov (73,9 % med njimi se kosi dvakrat ali trikrat letno, 23,0 % enkrat letno in 3,1 % štirikrat ali večkrat letno), 36,7 % gozdov in 17,0 % njiv. V primerjavi s kmetijami v bližnji okolici je opazen zaznavno manjši delež njiv in večji delež travnikov, kar je posledica večje zastopanosti njiv na vodovarstvenih območjih.

Preglednica 1: Primerjava setvene sestave na njivah kmetij znotraj in zunaj avtocestnega obroča (vir: Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija, 2000 – Začasni podatki. Statistični urad Republike Slovenije).

območje znotraj obroča		območje zunaj obroča	
kultura	delež v %	kultura	delež v %
drugo	11,2	drugo	5,7
ječmen	4,5	ječmen	7,7
pšenica	4,7	krompir	9,0
krompir	5,1	pšenica	9,6
zelenjava	8,7	zelenjava	10,9
trave in detelje	16,0	koruza za zrnje	11,4
koruza za zrnje	20,8	trave in detelje	17,2
silazna koruza	29,0	silazna koruza	28,5
skupaj	100,0	skupaj	100,0

Iz primerjave je razviden nadpovprečen pomen mlečne živinoreje na območju znotraj obroča, na območju zunaj njega pa je poudarjeno zelenjadarstvo. Živahno kmetijsko dejavnost je zaznati predvsem na obrobju preučevanega območja. Tako so se na primer območja Kozarij v skrajnem jugozahodnem delu obroča, Bizovika v njegovem vzhodnem delu in Ilovice v južnem delu šele pred časom znašla na udaru urbanih pritiskov, vendar so tamkajšnji kmetovalci že prej doživljali neposredne in posredne neprijetnosti zaradi širjenja infrastrukturnega omrežja.

V bodoče se bodo za intenzivno kmetijsko rabo ohranjala najustreznejša kmetijska zemljišča, pri čemer so ob njihovi kakovosti upoštevane tudi velikost in zaokroženost območij ter lokacija znotraj mesta (Prostorski plan MOL 2002). Kot območja primarne rabe so varovana tudi območja manj kakovostnih zemljišč, pomembna z vidika vzdrževane kulturne pokrajine, vidnih značilnosti prostora in kakovosti bivalnega okolja. Z opuščanjem primarne rabe bodo postopno postajala večfunkcionalna, ponekod s poudarkom na varovanju naravnih in ekoloških značilnosti prostora, drugje s poudarjeno prostočasovno in rekreacijsko vlogo.

Obsežna območja bodo predvidoma prepuščena nekmetijski rabi. Tako naj bi na območju med Litijsko in Trpinčevo ulico nastala velika stanovanjska soseka Hrušica, na jugu ob avtocesti naj bi zrasla stanovanjska soseka Ilovice. Ob vzhodni obvoznici naj bi severno od Litijske ceste zasnovali območje mešanih dejavnosti. Območje med Malim grabnom in južno obvoznico bo namenjeno proizvodnim in storitvenim dejavnostim, kar naj bi doletelo tudi del zdajšnjih obdelovalnih zemljišč na območju Vrhovcev. Na severu naj bi vzhodno od Vojkove ceste zrasel sodoben športni park z novim stadionom, vzhodno od njega pa se predvideva parkovna ureditev, ki bi se širila med Žalami in avtocesto na območju Tomačevega.

Posledično bo v petih zaokroženih conah kmetijskih zemljišč na preučevanem območju predvidoma ostalo v kmetijski rabi vsega 203,76 ha kmetijskih zemljišč (slika 5), kar pomeni komaj 3,7 % površine znotraj obroča oziroma 27,4 % od zdajšnje površine kmetijskih zemljišč.

Povprečna slovenska družinska kmetija ima v uporabi 4,80 ha kmetijskih zemljišč (Popis kmetijskih gospodarstev, začasni podatki), kar je nekaj manj kot je povprečna velikost znotraj avtocestnega obroča (4,91 ha) in bistveno manj kot v tri kilometrskem pasu zunaj njega (5,93 ha). Upošteva je gozdna zemljišča meri povprečna kmetija zunaj avtocestnega obroča 8,60 ha, znotraj njega pa 6,82 ha. V populaciji anketiranih kmetij je posestno stanje bistveno ugodnejše, saj v povprečju razpolagajo s kar 9,37 ha kmetijskimi zemljišči. Povprečna kmetija najema 3,79 ha zemljišč, v najem pa jih daje le 0,18 ha. Pri najemanju zemljišč je pomembna vloga Sklada kmetijskih zemljišč in gozdov; nekatere večje kmetije od njega najamejo več kot 10 ha zemljišč, ena celo 35 ha. Koncentracijo zemljišč in posesti je pokazala že primerjalna analiza za medpopisno obdobje 1981–1991, ki je razkrila, da se je delež najmanjših kmetij na ravninskem območju začel zmanjševati na račun večjega deleža močnejših kmetij z več kot 10 ha skupnih zemljišč v lasti (Cunder 2000).

Kmetijam eksistenčno osnovo nenehno slabijo urbanizacijski pritiski, ki se kažejo v izgubi zemljišč za potrebe pozidave, gradnje prometnic in druge infrastrukture (slika 1). V zadnjih dveh desetletjih so anketirane kmetije skupaj izgubile dobrih 58 ha zemljišč. Od tega jih je bilo 61,9% porabljenih za pozidavo, 35,2% za gradnjo cest (več kot devet desetih za potrebe izgradnje avtocestnega obroča), preostalih 2,9% pa za gradnjo druge infrastrukture. Zemljišča je odprodalo kar 27 kmetij, največ za potrebe gradnje cest (17; v povprečju po 1,20 ha), medtem ko so za pozidavo porabili zemljišča 11 kmetij, a so te v povprečju prispevale kar 3,26 ha zemljišč. 47,2% izgubljenih zemljišč so predstavljale njive, 45,0% travniki in le 7,8% gozd.

Značilnost manjših kmetij je mešana pridelovalna usmeritev, z njihovim večanjem pa je mogoče zaznati vse bolj očitno pridelovalno specializacijo. Največje kmetije so usmerjene v mlečno, deloma tudi v mesno živinorejo, medtem ko je za zelenjadarstvo značilno, da je mogoče paritetni dohodek zagotoviti na manj razpoložljivih zemljiščih. Kmetije so zelo dobro opremljene s kmetijskimi stroji. Prav vse imajo traktorje, večina med njimi več kot enega. Kar 85% anketiranih kmetij razpolaga z bolj ali manj popolno poljedelsko strojno linijo, polovica z linijo za siliranje. Pridelovalne tehnike se nenehno posodablja, zato se v novejšem času kmetije opremljajo z dosuševalnimi napravami za seno, večji proizvajalci mleka tudi s hladilnicami za mleko.

Po začasnih podatkih Popisa kmetijskih gospodarstev v letu 2000 so kmetije znotraj avtocestnega obroča redile skupaj 989,9 GVŽ in v trikilometrskem pasu zunaj njega 5699,9 GVŽ. V sestavi GVŽ odpadejo na govejo živino znotraj obroča tri četrtine (74,7%), zunaj njega pa le tri petine (59,2%). Povprečna kmetija znotraj avtocestnega obroča redi 4,26 GVŽ, kmetija zunaj njega pa 9,50 GVŽ. Na kmetijah znotraj avtocestnega obroča je hektar kmetijskih zemljišč obremenjen z 0,54 GVŽ, na kmetijah v njegovi okolici pa z 0,98 GVŽ, kar je manj od povprečne živinorejske gostote v Sloveniji, ki znaša 1,6 GVŽ/ha in velja tudi kot povprečje ravninskih pokrajin (Rejec Brancelj 2001). Med pomembne živinorejske obrate lahko uvrstimo tri kmetije z več kot 40 GVŽ; dve kmetiji na Spodnjem Rudniku redita 72,7 oziroma 72,9 GVŽ.

Tržnost pridelave se povečuje z naraščanjem velikosti posesti; velike kmetije prodajo tudi več kot štiri petine od celotne količine pridelkov. Močno prevladujoča tržna pridelka sta mleko (39,4% od vrednosti vseh prodanih pridelkov in proizvodov) in meso (34,8%). Za njima se zvrstijo krompir (8,6%), zelje in fižol (7,0%) ter solata (6,8%).

Pri odkupu tržnih viškov ima zlasti na območju Hrušice, Bizovika in Studenca pomembno vlogo kmetijska zadruga Dobrunje, ki omogoča raznovrsten odkup. Na Barju ima podoben pomen kmetijska zadruga Ig, medtem ko tam, kjer zadruge ne opravljajo svoje vloge, kmetje viške mesa oddajajo neposredno v klavnice. Pomembna je tudi prodaja na pragu kmetije oziroma na domu (zastopana je skoraj s tretjinskim deležem), kjer se s pridelki oskrbujejo zlasti bližnji stanovalci. Dobro desetino pridelkov anketirane tržne kmetije prodajo neposredno na ljubljanskih tržnicah, nekaj tudi prek posrednikov.

Povprečna starost gospodarja na ljubljanskih kmetijah je 61,8 leta, kar je manj ugodno kot na slovenskih družinskih kmetijah (58,1 leta; Popis kmetijskih gospodarstev, začasni podatki). Najmlajši gospodar na anketirani kmetiji ima 35 in najstarejši 81 let. V neugodni starostni sestavi gospodarjev se gotovo odraža tudi negotova perspektiva kmetovanja znotraj avtocestnega obroča. Gospodarjev zako-

nec ima v povprečju 55,4 leta, povprečni naslednik pa šteje kar 38,6 leta, kar je daleč od obdobja največje življenjske drznosti in inovativnosti. Ko bo dejansko prevzel kmetijo, je pričakovati, da bo nadaljeval s kmetovanjem po načelu inercije. Delovna sila na kmečkih gospodarstvih je tudi skromno izobražena.

Daleč najpomembnejši vzgib, ki kmetovalce še vedno motivira za nadaljnje vztrajanje v kmečkem načinu življenja, je ohranjanje tradicije kmetovanja, ki praviloma zaposluje že več rodov. Ljudje namreč neradi prevzamejo odgovornost za izničen trud predhodnih generacij. Kot pomembni razlogi se navajajo še veselje do kmetovanja, želja po lastnih pridelkih in navezanost na zemljo. Z večanjem kmetij se krepi tudi pomen povsem tržnih vidikov, to je zagotovljenega tržišča ter možnosti dobrega zaslužka ali zagotavljanja pomembnega dela zaslužka.

Zagotovljenega naslednika ima polovica anketiranih kmetij. Na dobri četrtini obratov položaj v zvezi z odločitvijo naslednika še ni dokončno razjasnjen, na šestini pa je gospodar še mlad in zato o nasledstvu za zdaj še ne razmišljajo. Le na treh kmetijah so izjavili, da nimajo zagotovljenega naslednika; ena ima v lasti celo več kot 20 ha zemljišč.

Pričakuje se, da bo v prihodnosti v Ljubljani kar 40 % kmetij moralo opustiti kmetovanje in prenesti zemljišča na preostale kmetije. Na MOL-u zato menijo, da bi bilo pametno naložbeno spodbujati čiste kmetije in tudi tiste, ki se lahko razvijejo do takšnega obsega, ki bi omogočil polno zaposlenost vsaj ene polnovredne delovne moči (Večja spodbuda za kmetijstvo 2002).

V naslednjih letih polovica anketiranih kmetij ne načrtuje bistvenih sprememb v načinu kmetovanja. Na večini manjših obratov se nagibajo k popolni opustitvi kmetijske pridelave, medtem ko na četrtini predvidevajo le zmanjšanje obsega pridelave. Drugo, redkejšo skrajnost predstavljajo kmetije, na katerih načrtujejo povečanje obsega pridelave in v nekaterih primerih tudi spremembe pridelovalne usmeritve (preusmeritev v mlečno govedorejo in biološko kmetovanje). Preselitev kmetije na lokacijo zunaj avtocestnega obroča kot eno od opcij nadaljnjega razvoja dopuščajo le na šestih anketiranih obratih. Nanjo računajo izključno na večjih kmečkih gospodarstvih, zanimivo pa je, da najdemo interesente celo med ostarelimi gospodinjstvi (slika 2).

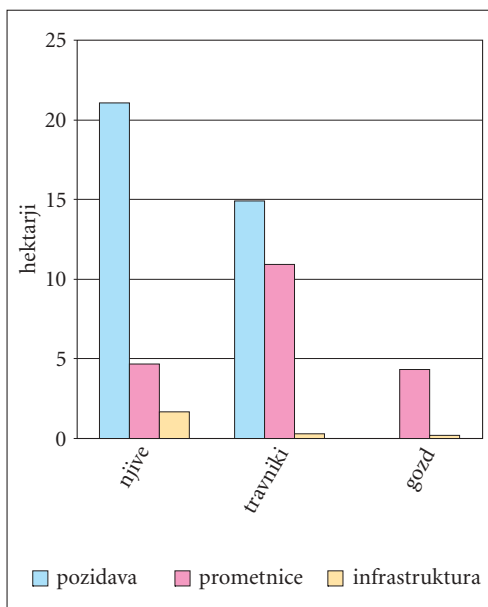
Kot pogoj, pod katerim bi se bili pripravljeni preseliti na novo lokacijo navajajo, da bi morale razmere ostati vsaj enake tistim, v katerih kmetujejo zdaj. Resnost problematike, ki jo porajajo sprejete razvojne usmeritve mesta, nedvomno narekuje podrobnejšo preučitev možnih lokacij za preselitev (možnosti so predvsem na zemljiščih nekdanjega agrokombinata Emona vzhodno od Zadobrove).

Med kmetovalci in drugimi mestnimi porabniki prostora se na območjih prepletanja večnamenske rabe pojavljajo konfliktni odnosi. Kot glavna problema, ki jih po okolici povzroča kmetovanje, anketiranci navajajo smrad, ki se širi okrog hlevov z živino, in hrup, ki ga povzroča uporaba kmetijskih strojev, zlasti dosuševalnih naprav in motornih žag. Kmetijski stroji na cestah so povzročitelji prometnih zamaškov, kar velja predvsem za območja prometnih koridorjev na obrobju mestnega središča, ki zagotavljajo pretok iz enega dela Ljubljane v drugega in jih zaradi najemanja ter nakupov zemljišč v različnih delih mesta uporabljajo tudi kmetovalci. Za problematične veljajo Hradeckega cesta, Ižanska cesta, Večna pot, Vodnikova cesta in Litijska cesta, kar se pokaže zlasti v času prometnih konic ob košnji sena in žetju silazne koruze.

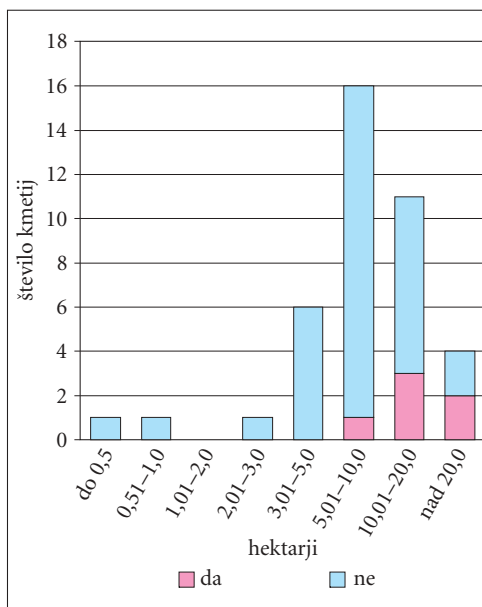
Anketiranci dokaj zavzeto navajajo tudi težave, ki jim jih pri kmetovanju povzroča mestno okolje (slika 3). Še najbolj jih moti škoda, ki jo na njihovih zemljiščih in posevkih povzročajo občani. Pritožujejo se nad pasjimi iztrebki, krajo pridelkov, igranjem nogometa na travnikih in nespoštovanjem zasebne lastnine. Moteč je tudi težaven dostop na parcele zaradi gostega prometa, sledijo pa težave, ki jih lastnikom povzroča velika oddaljenost zemljišč.

5 Vrtničarstvo

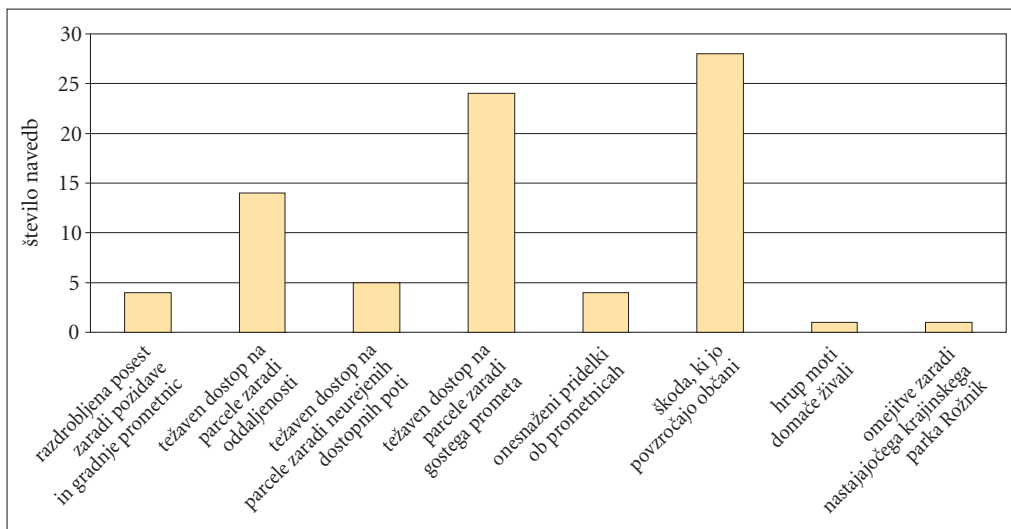
Vrtničarstvo je ljubiteljsko vrtnarstvo, v razvitem delu sveta razširjeno zlasti na obrobjih večjih mest, na za to posebej določenih in urejenih območjih. Tako naj bi bilo rudi pri nas, praksa v Ljubljani pa

Slika 1: Zemljišča na anketiranih kmetijah znotraj avtocestnega obroča, odvzeta v zadnjih dveh desetletjih.

Slika 2: Pripravljenost preselitve na lokacijo zunaj avtocestnega obroča glede na velikost posesti.

Slika 3: Glavne težave, ki jih kmetovalcem povzročajo okolica.

Slika 4: Obdelovalna zemljišča (brez vrtičkov) leta 2000. ➤ 42, 43

Slika 5: Predvidena kmetijska zemljišča glede na prostorsko zasnovo Mestne občine Ljubljana. ➤ 44, 45

Slika 6: Območja vrtičkov leta 2000. ➤ 46, 47

Avtor: Drago Klavž
Makroizolacija: Iztok Šušter
Podloga: DOF 5000
Prostorski plan MČL
podlonska zastava
© GINZ ERD d.o.o. 2003

Autor: Dejan Klarič
Kartografska: Zvezka Šušter
Podloga: DCP 5000
Vrsta: Prostorski plan MGL
Prostorska zasnova
© GINWARD SKLUB, 2003

avto Drago Kladrk
kartografija: tosk 0100
Podloga: DCF 5000
Viz: Prostorski plan MČL
Planinarska zveza
© 2003 ARHSON, L. Anuš

kaže, da gre pravzaprav za enega najbolj stihijskih porabnikov dragocenega mestnega prostora. Z njim so povezani številni problemi (Simoneti in sodelavci 1997). Strogemu mestnemu središču se je sicer izognilo, v vseh drugih predelih pa se umešča na zelo različne lokacije. Pojavlja se ob ograjah poslovnih območij, na nasipih železniških prog, obrežjih vodotokov, ostankih neizkoriščenih gradbenih parcel, med njivami in travniki, na robu gozda in celo pred stanovanjskimi bloki.

Število majhnih, izsiljenih lokacij iz leta v leto narašča. Na eni strani so odraz velike potrebe vrtičkarjev po obdelavi vrtičkov, na drugi strani pa razkrivajo odsotnost nadzora lastnika ali upravljalca zemljišča nad njegovo rabo. Vrtičkarji imajo zemljišča v najemu od Sklada kmetijskih zemljišč Republike Slovenije, zasebnikov, Sklada stavbnih zemljišč mesta Ljubljana in posameznih podjetij. Gre za območja, ki so ostala neizkoriščena po gradnji, ki so dolgoročno predvidena za gradnjo in posamezna kmetijska območja, na katerih je upadel interes za kmetijstvo, v posameznih primerih tudi za rekreacijska območja, ki čakajo na konkretnije ureditvene posege za javno rekreacijsko ponudbo. Le redka območja, ki so bila načrtno namenjena vrtičkarstvu, so primerno urejena in že dolgo v vrtičkarški rabi. Taka je na primer lokacija ob tovarni Litostroj v Šiški, ki so jo uredili sočasno z izgradnjo tamkajšnje stanovanjske soseske.

Grobo ocene kažejo, da je z vrtičkarstvom povezano vsaj 12.000 Ljubljančanov. Realnejša se zdi številka 13.500; med njimi so mnogi eksistenčno odvisni od lastnih pridelkov (Simoneti 2002). Razen ekonomske nuje je lahko odločitev posameznika za lastno pridelovanje zelenjave želja po bolj zdravi in okusni zelenjavi, kot jo je mogoče kupiti na tržnici, lahko pa je le posledica želje po dejavnem preživljanju prostega časa. Še največkrat gre za kombinacijo več različnih razlogov.

Optimalno velikost vrtičkarstvu namenjenega območja je sicer težko opredeliti (družina z aktivnimi člani lahko v prostem času ob koncu tedna in v popoldanskem času obvladuje okrog 50 m² velik vrt; *ibid.*), velja pa, da so v interesu nadzorovane rabe in urejene podobe mestnega prostora zaokrožena vrtičkarška območja. Znotraj avtocestnega obroča se vrtičkarstvo pojavlja na od 10 m² (najmanjša registrirana lokacija meri 96 m²) do 4,28 ha velikih območjih. Ugotovljenih je bilo 242 različnih lokacij (slika 6) s skupno površino 86,32 ha ali 1,55 % od celotne površine območja znotraj avtocestnega obroča. Zlasti v južnem delu mesta je manjša območja vrtičkov težko razlikovati od zasebne vrtnarske rabe na njivah v bližini kmečkih domov.

Čeprav je vloga vrtičkarstva v pridelavi hrane majhna, se ga z zornega kota varovanja okolja lahko opredeli kot kmetijstvo v malem. Opazovanja navajajo na sklep, da so kmetje pri uporabi sredstev za varstvo rastlin praviloma zmernejši kot vrtičkarji. Velika večina vrtičkarjev je namreč o pridelavi vrtnin le laično poučena.

6 Zasebni vrtovi

Najbrž vsaj toliko kot problematika vrtičkarstva je z vidika varovanja okolja pozornosti vredno tudi obdelovanje vrtov in vzdrževanje zelenic okrog individualnih hiš. Tovrstna problematika je povsem neraziskana, v svojih razmišljanjih je tudi nihče ne omenja kot dejavnik prostorske rabe ali obremenjevanja okolja.

Ker se pojavlja povsod po mestu, četudi je za ograjami manj vpadljiva in bolj prikrita, kot celota zavzema sorazmerno velik obseg, ki ga je zaradi raznovrstnosti stanovanjskih sosesk z različnim gmotnim položajem in različnimi življenjskimi navadami stanovalcev, brez temeljitejših preučitev težko natančneje opredeliti. Vrtovi na stavbnih parcelah običajno zavzemajo površine od 10 do 100 m². Na zasebnih vrtovih je mogoče najti tudi do nekaj 10 m² velike zaprte prostore, predvsem plastenjake in tople grede, pa tudi hleve za rejo domačih živali.

◀ *Slika 7: Zasebni vrtovi v delu Galjevice in ob Ižanski cesti leta 2000.*

Na podrobneje preučinem območju Galjevice in Ižanske ceste (slika 7) je opazna raznovrstna paleta pojavnih oblik, ki imajo v posameznih večjih ploskvah značaj vrtničkarstva. Velikost vrtov je v tesni zvezi z velikostjo stavbnih parcel. Ker so te na območju Voduškovce ceste in Ulice borcev za severno mejo zelo utesnjene, se vrtovi, pa še ti povsem majhni, le redkokje pojavljajo. Kjer se stanovanjske hiše na večjih parcelah medsebojno razmaknejo (Šercerjeva ulica, Soussenska ulica, Ulica Marka Šlajmerja), so vrtovi dokaj veliki; njihova površina v neredkih primerih presega površino stanovanjske hiše. Povsem drugačen tip vrtov je mogoče zaslediti vzdolž Ižanske ceste, Uršičevega štradona in Lahove poti, kjer so vrtovi razporejeni na delih njiv v zaledju stanovanjskega ali gospodarskega poslopja.

7 Sklep

Eno od ključnih izhodišč prostorske zasnove Ljubljane je zgoščevanje mesta znotraj avtocestnega obroča, kar omogoča ohranjanje večjih kmetijskih kompleksov le na obrobju mesta. Za preostalo kmetijsko dejavnost se kot perspektivno nakazuje spodbujanje delovno intenzivnih kmetijskih dejavnosti, usmerjenih v naslednje kmetijske panoge:

- pridelovanje cvetja, vrtnin, jagodičja in sadja na njivah in v rastlinjakih,
- mlečna govedoreja, navezana predvsem na pridelovanje krme na njivah,
- biološko pridelovanje v raznovrstnih pojavnih oblikah.

Ker so zemljišča temelj delovanja kmetovalcev, je zanje, če je le mogoče, potrebno zagotoviti nadomestna zemljišča na novih lokacijah. V ta namen bi lahko Mestni občini Ljubljana pristopila k aktivnemu odkupu vseh razpoložljivih zemljišč na območjih varovanja zemljišč za kmetijsko rabo. Le na tak način bi bilo mogoče dolgoročno preseči razdrobljeno zemljiško strukturo.

Brez aktivnega pristopa s strani mestnih služb se je bati, da bo tudi preostala peščica kmetij znotraj avtocestnega obroča postopoma organsko odmrta, kljub temu, da je za zdaj v njihovih razvojnih razmišljanjih še mogoče zaznati smelost, prepojeno z željo po nadaljevanju tradicije kmetovanja. Ob tem pa na neugodne perspektive čedalje bolj neusmiljeno opozarja tudi neugodna starostna sestava.

8 Viri in literatura

Anketiranje na terenu, pomlad 2002.

Barvni digitalni ORTOFOTO. Oddelek za gospodarjenje z zemljišči MOL in Geodetska uprava Republike Slovenije.

Brečko Grubar, V. 1999: Pokrajinska ranljivost najpomembnejšega vodnega vira Ljubljane. Geografski zbornik 39. Ljubljana.

Cunder, T. 2000: Sedanje stanje in razvojne možnosti kmetijstva. Ljubljana: Geografija mesta. Ljubljana.

Identifikacijski podatki o evropsko primerljivih kmetijah na območju Mestne občine Ljubljana. Statistični urad Republike Slovenije, april 2002.

Kladnik, D. 2002: Pomen in perspektive zasebnega kmetijstva znotraj strnjeno pozidanih delov Ljubljane. Elaborat, Inštitut za geografijo. Ljubljana.

Kladnik, D., Rejec Brancelj, I. 2000: Prostorski, okoljski, socialni in gospodarski učinki intenzivnega kmetovanja v rastlinjakih. Elaborat, Inštitut za geografijo. Ljubljana,

Kovačič, M. 1985: Specifičnosti kmetijske proizvodnje v primestnem območju. Prostorska preobrazba obmestnih vasi. Ljubljana.

Kovačič, M., Udovč, A., Fabijan, R., Čebulj, B., Perpar, A., Kramarič, F. 2000: Zasnova strategije razvoja kmetijstva in dopolnilnih dejavnosti na območju MO Ljubljana. Elaborat, Oddelek za agronomijo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.

- Maslo, G. 2002: Kmetovanje v Ljubljani. Ljubljana 7/5-6. Ljubljana.
- Pak, M. 2000: Funkcijska zgradba. Ljubljana: Geografija mesta. Ljubljana.
- Popis kmetijskih gospodarstev v letu 2000. Statistični urad Republike Slovenije.
- Prostorski plan Mestne občine Ljubljana. Zasnova prostorskega razvoja – gradivo za razpravo. Oddelek za urbanizem Mestne občine Ljubljana. Ljubljana, 2001.
- Prostorski plan Mestne občine Ljubljana. Prostorska zasnova. Oddelek za urbanizem Mestne občine Ljubljana. Ljubljana, 2002.
- Rebernik, D. 2000: Morfološka zgradba. Ljubljana: Geografija mesta. Ljubljana.
- Rejec Brancelj, I. 2001: Kmetijsko obremenjevanje okolja v Sloveniji. Ljubljana.
- Seznam kmetovalcev na območju Mestne občine Ljubljana aprila 2002, Statistični urad Republike Slovenije.
- Simoneti, M. 2002: Trdoživo mestno vrtičkarstvo. Ljubljana 7/5-6. Ljubljana.
- Simoneti, M., Bevk, J., Pintar, M., Zupan, M., Gajšek, P., Golobič, M., Pleško, R., Bevk, M. 1997: Usmeritve in pogoji za nadaljnji razvoj vrtičkarstva v Ljubljani. Elaborat, Ljubljanski urbanistični zavod. Ljubljana.
- Usmerjanje kmetijstva na vodovarstvenih območjih Mestne občine Ljubljana. Elaborat, Kmetijski inštitut Slovenije. Ljubljana, 2001.
- Večja spodbuda za kmetijstvo. Delo, 6. april 2002.

9 Summary: The significance and prospects of farms within Ljubljana's ring road

(translated by Wayne J. D. Tuttle)

As a rapidly developing city, Ljubljana expanded greatly during the period of industrialization. Former villages on the edge of the medieval city gradually became morphologically independent islands within modern city districts, and on its outer margins the city is still engulfing previously independent village settlements whose populations at least partly are still farming and are still a relatively important factor in supplying food for the city's population. Farming also contributes to the pollution problems within densely built-up areas. Due to various limiting factors, farming here is considerably more exposed and vulnerable than farming in rural areas.

The area of detailed study is limited to a 55.57 square kilometer urban belt within the Ljubljana expressway ring road. The natural conditions within the ring road are relatively favourable for agriculture, although not equally so in all places. The gravelly Ljubljana polje in the north and the marshy Ljubljana Barje moor to the south are separated by a belt of low hills composed of non-carbonate rock. For our research, we employed the statistical data assembled in the *Census of the Agricultural Sector 2000* and a detailed survey of forty farms inside the ring road carried out in the spring of 2002. With the help of this statistical data we were able to establish the comparable situations within the ring road and an area up to three kilometers outside the ring road.

According to the *Census of the Agricultural Sector*, in 2002 there were 232 farms comparable to European standards in the area inside the ring road. Many owners registered addresses in apartment buildings and individual houses without agricultural land and owned property outside the ring road or even outside the Ljubljana city limits.

Detailed digitalization showed that within the ring road there were 743.79 hectares of cultivated farmland (figure 4), which represents just 13.4% of the entire area within the ring road. The average farm among those surveyed owned 2.41 hectares of cultivated fields (1.60 ha inside the ring road), 3.34 hectares of meadow (1.65 ha), and 4.66 hectares of forest (2.80 ha). A mixed production orientation was typical of the smaller farms, while an increasingly clear trend toward production specialization is apparent on the larger farms. The largest farms are oriented toward dairy farming and partly toward

stock breeding for beef while for truck farming it is typical that parity income is possible on less fragmented farmland. The pressure of urbanization, which is reflected in the loss of farmland for the needs of construction, transportation, and other infrastructure, constantly threatens the basis of existence of the farms (figure 1).

One half of the farms surveyed have guaranteed heirs. Only six of the farms surveyed have moving their farming operations to locations outside the ring road as one option for further development. This applies exclusively to the larger farms (figure ???), but these in fact face the problems of a lack of available land and the undeveloped market in agricultural land.

In the future, only the agricultural land most suitable for intensive farming will be preserved. Also protected as areas of primary use will be areas of lesser quality land important from the viewpoint of maintaining the cultural landscape and prominent characteristic spaces and the quality of the living environment. Extensive areas will most probably be abandoned to non-agricultural uses. In the five anticipated zones of agricultural land, there will remain in agricultural use in the studied area altogether 203.76 hectares of farm land (figure 5) or just 27.4% of the current area of farm land.

For the surviving farm activities, the prospects indicate the encouragement of intensive farming oriented toward the following branches:

- the production of flowers, vegetables, strawberries, and fruit in fields and greenhouses;
- dairy farming with the corresponding production of fodder on fields;
- organic production in variously appearing forms.

One of the uses of valuable urban real estate most under pressure is garden allotments or amateur gardening. A rough estimate indicates that more than 12,000 of Ljubljana's citizens enjoy their allotment gardens. Within the ring road, allotments are found at 242 various locations (figure 6) and cover a total area of 86.32 hectares or 1.55% of the entire area within the ring road. Although the role of allotment gardens in the supply of food is insignificant, from the point of view of protecting the environment it can be defined as small-scale farming. Because the majority of gardeners have only a layman's knowledge of producing vegetables, many of them exaggerate the use of chemical fertilizers and pesticides.

From the viewpoint of environmental protection, the cultivation of gardens and greenery around individual houses is probably at least as much of an issue worthy of attention (figure 7). Yards and gardens on residential parcels usually cover areas between ten and one hundred square meters. This issue is completely unstudied, and no one has mentioned it as a factor in the use of space or in environmental pollution.